

ÉNEKEK SZENT GELLÉRTRŐL

Nem könnyű, sőt alig megoldható feladat az egyházi és azon belül a szakrális népi éneklés kutatójának Szent Gellért kultuszáról szólnia. Vértanú püspökünk-ről ugyanis, aki Bálint Sándor Ünnepi kalendáriumja szerint a *Symphonia Ungarorum* ismert jelenete alapján „a magyar népköltészet első hírmondója”, nem maradt ránk a szó szoros értelmében vett strófás kanció, népének.¹ Nem annyira a népi líra és a népének szakemberének, hanem a történészeknek kellene megválaszolnia a kérdést, hogy ez hogyan lehetséges egy olyan szentnél, akiről ugyancsak az említett műben írja Bálint Sándor, hogy középkori misenaptáraink számontartották², és akiről ránk maradt a *Codex Albensis* „A progenie” kezdetű egykori antifonája, hazai gregorián énekeink egyik szép darabja. Ez az antifona Szent Gellért legújabbban összeállított zsolozsmájában mint a vecsernye Magnificat-antifonája újra éledt, és így került be az e sorok írója által összeállított nyomtatott gyűjteménybe, amelynek ez az egyetlen valóban eredeti darabja.³ (1. kotta)

A teljesség kedvéért meg kell azonban jegyeznünk, hogy ha nem is *népi költészet*, de mindenképpen magyar szerzetesi költő vagy költőcsoport műve az a verses officium, amelynek néhány tétele ugyancsak belekerült a Liturgia Horarum új ünnepi zsolozsmájába. Ezek közül való a két himnusz: *Urbs praecelse Venetorum* ill. *Adest jam dies*. Főleg az első tekinthető verselése miatt magyar kanciónak, bár még eredeti formájában latin nyelven. Olyan átmenet jeles darabja, amikor az egyébként időmértékes latin verselés nyelvünk szelleméhez alkalmazkodva megpróbál hangsúlyos lenni. Nem véletlen, hogy az említett gyűjteményben mindkettő a második részben, a kanciók között kapott helyet (mint 1. és 25. ének). (Lásd a tanulmány végén!)

Dallami tekintetben sokszor vagyunk arra utalva, hogy ránk maradt szövegeket azok prózai vagy verses szerkezete szerint valamely tipikus és szöveghez hajlítható gregorián dallamra ill. a versforma szerinti ismert strófás dallamra alkalmazzuk. Az előbbi csoportba tartoztak a gyűjtemény „Liturgikus tételek” címet viselő I. részének misetételei és a zsolozsma prózai darabjai; utóbbiba a zsolozsmatételek közül a fentebb már említett verses, sőt rímes szövegek. Ez utóbbinál a Rajeczky Benjámintól „Vorschrift” eljárást alkalmazva közöl a füzet 11 kanciódallamot, melyek csupán jelzések kívánnak lenni, hogy az éneklés valahogy megindulhasson, mert hiszen mindegyik versformában még igen sok értékes és jórészt ismert dallam található.

Szigorúan tudományos alapon két olyan strófás népénekünk van, amely ha nem is régen, de már nyomtatott gyűjteményben is helyet kapott. A SzVU/Hozsanna 300. éneke (*Felmutat égbe*) Magyar Bálintnak Szent Gellért szobrát felidéző és közkedvelté vált szövegével, Tinódi Lantos Sebestyén „Siess keresztény” szöveg-

¹ Bálint II. 1977. 297.

² Bálint II. 1977. 298.

³ Lásd: Antal 1996.

kezdettel ismert históriás énekének korabeli, XVI. századi szaffói dallamával (2. kotta); a másik ének pedig a Szemenyei Mihály regölyi plébános és Kapossy György naki kántortanító szerkesztésében Egerben kiadott *Római Katholikus Egyházi Énekek* II. kötetében 528. énekként szereplő „Üljük meg emlékét országunk fényének” kezdetű, a múlt század végéről (Eger, 1890), amelyet füzetünkben az alfabetikus sorrend szerint 27. darabként közlünk. (3. kotta)

Ide sorolható még a legújabb, bár sokunk véleménye szerint mielőbb reformra szoruló katolikus népénektár, az *Éneklő Egyház* két éneke: *Adjunk tiszteletet* (ÉE 267) ill. *Szent Gellért püspök, népünk tőrtője* (ÉE 296: Tóth Sándor szövegével). Ugyanez az énektár sajnálatos módon kihagyja a „Felmutat égbe” kezdetű, általánosan ismert és a mi szeged-csanádi egyházmegyénknek úgyszólván himnuszává vált népéneket.

Hogyan lehetséges, hogy ilyen kevés, és csak némi jóindulattal eredetinek tekinthető kanció (mindössze 4 ének) és a valójában egy gregorián tétel ellenére egy 27 kanciót és számos gregorián vagy inkább gregorianid darabot tartalmazó füzet kerülhetett nyomdába a makói KESz és Katona Pál esperes jóvoltából?

Nos, már említettük a „Vorschrift” elvet. Ez a „Nachschrift”-tal szemben azt jelenti, hogy valami újat, ha nem is új kompozíciót, de mégis valamit a régiből, a hagyományosból, a ránk maradtból eredő és több szempont szerint alakított, javított, igazított, módosított alkotást teszünk közzé. A 4 kancióból így lett kis gyűjteményünkben 27: szövegek alkalmazásával, prozódiai igazításával, néhány tételnél pedig valóban új alkotás közlésével. Igen nagy segítségül szolgált az a kézirat kántorkönyv, amely 1825-ből való, de még a XVIII. századra utoljára jellemző támszavas formában íródott és Vörös József nevét viseli. Ez a könyv jelenleg a kéziratot felfedező és ismertető Tilger/Tihanyi Béla leszármazottainak birtokában van. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy még ez a jeles kézirat sem eredeti Gellért-énekként közli azokat a darabokat, amelyeket füzetünk belőle átvett, hanem itt is élnünk kellett a szövegalkalmazás módszerével: kommunis anyag propriummá formálásával. Ugyanez mondható a Tárkányi-Zsaskovszky énektár anyagáról is.

Mindezek után – bár illetéktelenül – hadd kockáztassa meg a nem-történész szakember, hogy némi magyarázatot nyújtson, vagy inkább töprengve keressen – a fölvetett kérdésre, hogy t.i. miért nincs Szent Gellértről a kanció kialakulásának klasszikus századától mindmáig (vagyis a XVI. századtól napjainkig) népi eredetű szakrális énekünk.

Először is: a kialakulás majd rendszerezés kora (XVI–XVII. század) általában nem kedvezett a szentek kultuszának. Török hódoltság, protestantizmus, ellenreformáció ill. katolikus restauráció és reform, a középkori magyar liturgia feladása (az 1629-es nagyszombati zsinaton, Pázmány elnökletével) ... A licenziátusoktól kezdve a felsőbb oktatásig minden az egyetemesség, a tanbeli legfontosabb tételek, igazságok, közölni való alapismeretek és az egész világegyházat érintő kultikus megnyilatkozások őrzését, átadását célozta. Igaz, hogy maradtak ránk azért szentekről is kanciók, de ezek jól körülhatárolt, szerzetesrendi vagy egy-egy jeles helyhez (locus-hoz) kötődőek, és feltételezhető, hogy még a Gellér-titlussal bíró egyházak, patrocíniumok is a Commune Sanctorum anyagát használták, hiszen a trentói (tridenti) reform terje-

désével erősen csökkent az előzőleg viszont túlburjánzó *Proprium Sanctorum* liturgikus és ebből eredően paraliturgikus anyaga. Amít most felsoroltunk, csak utalás egy olyan kultúrtörténeti folyamatra, amelynek részletes megvizsgálása és problémáinak megválaszolása történészeink dolga. Ha azonban úgy is találtatik, hogy egyházmegyénk ez évben (1996) különösképpen is kommemorált első vértanú püspökének kultikus – és éneklésben is tükröződő – tisztelete nem vert népünk életében mély gyökereket, ez nem ment föl minket az alól, hogy korunk színvonalán és tudományos szempontból a régebbi koroknál gazdagabb eszköztárának birtokában ne fogjunk hozzá e kultusz részben felélesztéséhez, részben továbbfejlesztéséhez, „hogy akinek emlékét áhítatos lélekkel ünnepeljük itt a földön, annak örök oltalma védelmezen a mennyben” (Szent Gellért ünnepi könyörgése).

Irodalom

ANTAL József

1996 *Szent Gellért énekek*. A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetei 21. szám. Makó.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I-II*. Budapest, Szent István Társulat.

Antal, József

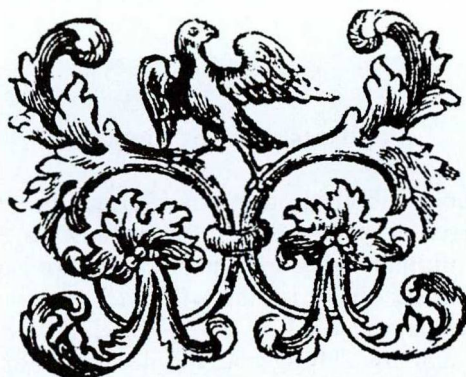
Chants about St. Gerard

It is a hard task to speak about the cult of St. Gerard, because there is no left any cantio about the martyr bishop. Although the medieval messcalendars kept him in evidence and the antiphony, a beautiful piece of the Hungarian Gregorian chants *A progenie* in the *Codex Albensis* is dealing with him.

The officium written in verse which can be read in the new feast psalmbook *Liturgia Horarum* is a work of a Hungarian regular poet. From here origin the two hymns *Urbs praeclsa Venetorum* and *Adest jam dies*. The first one can be regarded to a Hungarian chant although originally it was written in Latin.

We have two chants in verse which are not too old but they were published already in printed collections. The first one is the chant 300th (*Felmutat égbe*, text from Bálint Magyar, melody from the 16th century, the Sapphoic verse tune of song *Siess, keresztyén* from Sebestyén Tinódi Lantos) of the song books *Szent Vagy Uram! / You Are Saint My Lord!* and *Hozsanna/Hosianna*. The second one is the 528th chant with the initial *Üljük meg emlékét országunk fényének* in the second volume of the chants' book *Katholikus Egyházi Énekek/ Catholic Church Songs* from Mihály Szemenyei – György Kapossy, published in Eger, 1890. It can be counted here two songs of the song book *Éneklő Egyház/Singing Church: Adjunk tiszteletet* (267th chant) and *Szent Gellért püspök, népünk térítője* (296th chant with the text of Sándor Tóth).

How is it possible that despite the only four songs and one Gregorian chant the author of this article has published a book with 27 songs and several Gregorianid chants (*Antal József: Énekek Szent Gellértről. Makó, 1996*)? The age of origin and systematization (16th-17th centuries) was not favourable to the veneration of saints. It was the period of the Ottoman occupation, of Protestantism and Catholic reform and restoration, of giving up of the Medieval Hungarian liturgy (1629). But this situation does not exempt us from the task of the revival and improvement of the cult of St. Gerard an the level of our time.

AJ /díszesebb: GR, LU/

Státuit ei Dominus testamentum pácis, et

principem fecit eum. Ut sit illi sacerdotii di-

gnitas in aeternum. /1/ = Elébe adta az Úr

a béke szövetségét, és előljáróvá tette őt, hogy

övé legyen a papi méltóság örök időkig. /3/

3/ SACERDOS ET PONTIFEX = Püspöklünk és Főpapunk
/1d. É 324 és H 326, LU, AM, AR/
így módosítva:

... ki kedves voltál ...

LU, AM, AR

Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis

placuit Deo, et inventus est iustus. /7/ v. /5/

É 661

= íme a főpap, ki életének napjaiban tetszésére

volt az Úrnak. /8/ /3/ v. /7/

GS 355 /díszesebb: GR, LU/

Justus ut palma florébit, sicut cedrus Li-

banii, multiplicábitur. /8/ = Az igaz virul,

mint a pálma, mint a Libanon cédrusa; nagy lesz

ő az Úr házában. /8/ /3/ v. /7/

Tinódi Sebestyén (1549) – Magyar Bálint

1. Fel - mu - tat ég - be szent Gel - lért ke -
 2. Ős - e - le - in - ket a krisz - tu - si

reszt - je, Ah - hoz, ki hoz - zánk
 hit - re, Vég - te - len kegy - gyel

küld - te, ki az Esz - me. A - pos - to - lod volt,
 ke - gye - s - ten vit - te. Gel - lért - től nyer - tük,

bol - dog ma - gyar nem - zet. 1-2. Áld - juk a Szen - tet!
 hogy jó lett a kez - det:

3. Életét még zöld keresztünkre tűzte,
 Lett vértanuknak s főpapoknak tükre.
 Fehér virághoz piros rózsát szerzett:
 Áldjuk a Szentet!

2. kotta

27. ÜLJÜK MEG EMLÉKÉT

sz. SzK II/528 rövid.
 vf. 12.12.16.7 /12 és 16 felezők
 nj. Ez eleven kenyér
 d. SzK II/213:

Jertek a mennyország arany ajtajához

v. Tzs 1900/75: Titkos nagy áldozat

- Üljük meg emlékét országunk fényének,
 Szent Gellért püspöknek, népünk reményének
 Jézus Krisztus nagy főpapja,
 Ősatyáink lelkiatyja:
 Üdvözlégy, oh szent Gellért!
- Szent Imre hercegnek lelki jó vezére!
 Kit nemes buzgalmad az égbe vezérle,
 Mint kertésze a szép kertnek,
 Liljombokrát te neveltet:
 Szólj mellettünk, szent Gellért!
- Óh dicső főpásztor, nemzetünk reménye!
 Mártírvéred bíbor hajnalunk szép fénye;
 Légy atya ez árva népnek,
 Bús hazánkat ójjad, védjed:
 Szólj mellettünk, szent Gellért!
- Dicséret, dicsőség legyen az Atyának,
 Szentlélekkel együtt ő egy sz. Fiának,
 Magyar szentek seregének,
 Legyen hála és dicséret:
 Üdvöz légy, oh sz. Gellért!

3. kotta

25. SZÉP VELENCE = URBS PRAECELSA

sz. OPDH II/58—63 ill. IL III/1263. és 1269. o.

vf. izometrikus 15-ös (8+7) = Pange lingua;

d. Ett (ld. lc)

1. Urbs praecelsa Venetórum
laudes Dei nuntia,
decoráta luce morum
Dei providentia,
Qui Gerárdum dat decórum
intra tua limina.
2. Dei gárátia praeventus
devótus efficitur,
salutáribus intentus
regulae subicitur,
via carnis non detentus,
via Christi gráditur.
3. Venerátur hic dilectus
et pater efficitur,
crescit númerus electus
et fide concipitur,
templa struit, sed perfectus
húmilis cognóscitur.
4. Donis prophetiae plénus
futúra praenúntiat
régli, sed mente sérénus
pópulis insinuat,
quod seditiúnis genus
illis supervénit.
5. Sacra dies illucescit,
quo vir sanctus celebrat,
sed de morte spes accrescit,
quod ipse praedixerat,
Christi fides hunc erexit,
ne quidquam jam timeat.
6. Ait frátribus: ad caenam
Agni dei dúcimur,
turbam videns ira plénam
mente non concútitur,
sed ostendit hunc amóenam,
dum saxis opprimitur.
7. Genitóri Genitóque,
laus et jubilátio,
salus, honor, virtus quoque
sit et benedictio,
Procedenti ab utroque
compar sit laudátio. — Amen.
1. Szép Velençe, ősi város,
zengj az Úrnak éneket.
Erényekben kiváltságos,
Gondviselés van veled,
mert Gellértet a jóságos
Isten adta teneked.
2. Ő, az Isten választottja
néki adja önmagát.
Lelke üdve lesz a gondja,
vállalván a Regulát,
földi pálya nem marasztja,
Krisztus útján megy tovább.
3. Őt e honban tiszteletben
részesítik, mint atyát.
Hitet plántál, és a mennyben
sokszorozza jók hadát,
templomot rak, s mindenekben
csodálják alázatát.
4. Prófétai tehetséggel
a jövendőt hirdeti:
Ha a király békeességgel
népe gondját viseli,
nem kell bajjal, sok veszéllyel,
lázadással küzdeni.
5. S hogy a nagy nap jó ragyogva,
szentmisét megy mondanl.
Haláluknak lesz a napja,
reménységgel hirdeti:
krisztusi hit diadalma
általuk fog fényleni.
6. Szól: Ma minket égi Bárány
asztalának étke vár.
Vad tömeg ront rá gorombán,
hősi lelke bátran áll,
míg csak éltét durva sziklán
ki nem oltja a halál.
7. Legyen áldás és imádat
Háromság-egy Istennek.
az Atyának és Fiúnak
s velük a Szentléleknek,
ki erőt ad a küzdőknek,
hogy győzelmet nyerjenek. — Amen.